

Govor urednice prof. dr. Irene Avsenik Nabergoj ob predstavitvi znanstvene monografije Življenjske in literarne poti Franca Ksaverja Meška

Knjižnica Franca Ksavra Meška

Ormož, 4. december 2025

Spoštovani,

dovolite, da ob današnji predstavitvi zbornika spregovorim nekaj besed o tem, kaj nam ta knjiga pomeni in zakaj smo jo v okviru Meškovega leta 2024 čutili kot potrebno.

Ko smo se pripravljali na simpozij, smo v programskem odboru vsi zelo hitro začutili, da se ob Mešku ne vračamo le k literarnemu opusu enega ustvarjalca, ampak k pomembnemu delu slovenske kulturne zgodovine. Meško je pisatelj, ki je bil v svojem času široko bran, danes pa je pogosto odrinjen na rob pozornosti. Meškovo leto 2024 je bilo priložnost, da se k njemu vrnemo z več pozornosti – kakršno mu jo je literarna zgodovina dolgovala že dolgo.

1. Meškovo leto 2024 in pobuda za simpozij

Ko sem decembra 2023 prvič prejela pismo gospe Marijane Korotaj iz Knjižnice Franca Ksavra Meška Ormož, v katerem me je z neverjetno toplino in jasnostjo povabila k sodelovanju, sem takoj začutila, da pobuda prihaja iz srca in iz pristne zavezanosti kulturnemu spominu. Prav njej gre moja najgloblja hvaležnost – za zamisel, za vztrajnost, za potrpežljivost in za izjemno sposobnost povezovanja ljudi.

Tako se je začelo Meškovo leto 2024, ki sta ga razglasili občini Ormož in Sveti Tomaž. Začelo se je z veseljem, spoštovanjem in jasnim zavedanjem, da vstopamo v zahtevno, a izjemno dragoceno nalogo. Že na prvih srečanjih v januarju in marcu 2024 me je ganilo, kako odprto in velikodušno so se odzvale kolegice in sodelavke z različnih ustanov: prof. dr. Jožica Čeh Steger in izr. prof. dr. Blanka Bošnjak s Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, dr. Mira Krajnc Ivič iz Slavističnega društva Maribor, dr. Draga Ropič iz Knjižnice Ksaverja Meška v Slovenj Gradcu, Ana Kaučič iz Zgodovinskega društva Ormož, ter predstavniki Celjske Mohorjeve družbe. Med slednjimi je posebej izstopala dr. Tanja Ozvatič, ki je kot urednica in ravnateljica založbe pozneje odločilno sooblikovala končno podobo monografije. V skupni krog razmisleka in ustvarjanja je bilo vključeno tudi moje raziskovalno delo v okviru programske skupine P6-0262 na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani ter

Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU, kar mi je omogočilo, da sem kot sourednica zbornika prispevala širše strokovno obzorje, hkrati pa povezovalni pogled.

Med nami se je začel oblikovati občutek skupnosti, ki je presegal posamezne ustanove in strokovna področja – občutek, da se srečujemo v imenu spomina, kulture in odgovornosti do Meškove dediščine. To zgodnje povezovanje in medsebojno zaupanje sta postala eno najlepših doživetij celotnega projekta.

2. Zbornik kot krona Meškovega leta

Simpozija v Ormožu in Slovenj Gradcu – oba izvedena oktobra 2024 – sta bila srce našega prizadevanja. Toda zbornik, ki ga danes predstavljamo, je njegova krona: premišljen, prečiščen in poglobljen dialog s pisateljem Francem Ksaverjem Meškom. Zdi se, da je danes, ko se znova sprašujemo o identiteti, vrednotah, vlogi literature, še posebej dragoceno, da ga znova natančno preberemo in umestimo v prostor, ki mu pripada. Zbornik, ki ga danes predstavljamo, je rezultat našega skupnega dela in prizadevanj, da Meškovo delo osvetlimo celostno – to je v literarnem, zgodovinskem, kulturnozgodovinskem in vrednostnem smislu.

3. Uvodnik gospe Milice Šavara: Meškovo leto kot skupnostni dogodek

Direktorica Knjižnice Franca Ksavra Meška Ormož, gospa Milica Šavara, v Uvodniku prepričljivo pokaže, da je Meškovo leto 2024, ko je od rojstva pisatelja minilo 150 let, postalo izjemen skupnostni dogodek. V njem so se prebivalci Prlekije in Koroške z občudovanja vredno predanostjo združili v ohranjanju spomina na svojega velikega pisatelja in duhovnika. Poudarja, da nas Meškova mehka človeškost, njegova zvestoba narodni identiteti in bogata literarna zapuščina v poeziji, pripovedništvu in dramatiki – posebej pa tudi njegov široki opus mladinske literature – močno nagovarjajo tudi še danes, v času kulturnih in družbenih negotovosti. Hkrati nas spominjajo, kako pomembne so korenine in skupne vrednote, ki nas med seboj povezujejo.

Poudarja, da je bilo dogajanje ob praznovanju Meškovega leta raznovrstno in bogato, vključene so bile različne starostne skupine in celotna lokalna skupnost. Povezovali sta se obe knjižnici, ki nosita njegovo ime: ormoška in slovenjgraška. Povezovali so se tudi obiskovalci dogodkov: doma v Prlekiji in na Koroškem. S hvalenostjo izpostavlja široko mrežo ustanov, društev in posameznikov, ki so z raznolikimi dogodki (razstavami, branji, pohodi, pa tudi znanstvenim simpozijem) pokazali, da Meškova dediščina živi zato, ker jo skupnost ne le pozna, temveč dejavno posreduje naprej – kot dar za sedanost in kot popotnico prihodnjim rodovom.

4. Prvi tematski sklop: zgodovinsko in narodno ozadje

Prvi tematski sklop prispevkov v zborniku, ki ga s poglobljeno študijo razpira go-spa Ana Kaučič, predsednica Zgodovinskega društva Ormož, zaposlena na Ljudski univerzi Ormož, razgrinja čas, ki je Meška odločilno oblikoval. Dogajanje od naro-dnega prebujanja prek prve svetovne vojne in bojov za severno mejo pa vse do raznarodovalnih pritiskov druge svetovne vojne pokaže, kako globoko je zgodovina segla v Meškovo osebno in duhovniško pot ter določala prostor njegovega delo-vanja – zlasti Koroško, ki je bila zaznamovana s političnim, jezikovnim in narodnim nemirom. Iz prispevka jasno izhaja, da Meškove literature ne moremo brati brez zavesti o tem ozadju, ki je od njega večkrat zahtevalo življenjsko trdnost – sposob-nost vztrajati in ohraniti notranjo pokončnost v času aretacij, taborišč in prisilnega odhoda iz domačega okolja – ter narodnostno trdnost, to je zvestobo jeziku, kul-turi in skupnosti, ki ji je služil in ki je v njegovem duhovniškem in literarnem delu našla moralno oporo. Prav v tej dvojni preizkušnji se je oblikovala njegova etična, pisateljska in duhovniška pokončnost.

5. Drugi tematski sklop: Meškova literarna ustvarjalnost

Drugi sklop prispevkov v zborniku se posveča literarni podobi Meškovega ustvarja-nja: kratki prozi, meditativnemu načinu pripovedovanja, zgodnji ljubezenski moti-viki, mladinski prozi in romaneskni pripovedi. Ti vidiki kažejo, kako izjemno obču-tljiv opazovalec je bil, ko je znal notranji svet likov povezovati s socialnim okoljem, naravo in duhovnostjo.

Prispevek literarne zgodovinarke Jožice Čeh Steger, redne profesorice za slo-vensko književnost na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Meškovo kratko prozo razgrinja tematsko in slogovno, v kontekstu literarnih premikov na prelomu 19. in 20. stoletja. Ob analizi zbirk *Slike in povesti*, *Ob tihih večerih* in *Mir božji* iz-stopa dvojna narava njegove proze: na eni strani realistično-naturalistični orisi kmečkega in malomeščanskega življenja, na drugi subtilno izrisani lirske prizori, v katerih se impresije narave, spomin in notranje čustvovanje prelivajo v izjemno občuteno pripoved. Jožica Čeh Steger prikazuje, kako Meško izhaja iz slovenske realistične tradicije, vendar jo nadgrajuje z modernističnimi prvinami introspek-cije, psihološke občutljivosti in simbolne atmosfere, zaradi česar v razvoju sloven-ske kratke proze tega obdobja zavzema pomembno, prepoznavno mesto – kot avtor, ki je lirsko črtico oblikoval v enega njenih najbolj prepoznavnih izrazov. Kot poudarja, se je s prepoznavno varianto lirske-meditativne črtice Meško ob Ivanu Cankarju uveljavil kot eden najvidnejših predstavnikov lirske proze v književnosti slovenske moderne.

5.1 Ljubezenska in materinska tematika

Prispevek literarne zgodovinarke in religiologinje Irene Avsenik Nabergoj, redne profesorice in znanstvene svetnice na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani in ZRC SAZU, izpostavlja, da ljubezen za Meška nikoli ni enoznačen motiv, temveč preiz-kušnja, ki človeka razpre v njegovi najgloblji ranljivosti. Meško ljubezni ne razume

kot romantično idilo, temveč kot prostor med hrepenenjem in odpovedjo, človeško bližino in tiho osamljenostjo. Kot duhovnik jo doživlja hkrati telesno in duhovno – kot nekaj, kar človeka presune v njegovi občutljivosti, a ga vedno znova vrača pred vprašanje odgovornosti, zvestobe in notranje svobode.

V mladostni liriki se izraža občutljivost prvega pogleda, trepet bližine in skrivnost prebujajoče se ljubezni; v poznejši prozi ljubezen postopno postaja pot notranjega spraševanja in osebnega razločevanja. Meškovi ženski liki niso nikoli izrisani površno: ljubezen se pri njih pojavlja kot vabilo in kot rana, kot prostor možnosti in obenem izgube. V Heleni, Neli, Lenici in Evelini se prepletajo želja, strah, krivda in zvestoba, ki razkrivajo globoko antropološko občutljivost pripovednega sveta. Prešuštvo pri Mešku ni preprosta moralna razvrstitev na 'nedolžne' in 'krive', temveč je v središču njegove pozornosti razkroj srca, v katerem se razodeva človekova duhovna krhkost. Podobno se tudi motiv 'zapeljanih deklet' razkriva kot pretresljiva podoba položajev, ko se ranljivost mladih deklet sreča z nepoštenostjo in lahkomišelnostjo zapeljivcev, breme sramu in obsodbe pa običajno pade le nanje. Meško o teh usodah piše s tihim, globokim sočutjem in prizadetostjo – tudi zato, ker je nekatere izmed teh deklet osebno poznal.

Morda najmočnejšo razsežnost Meškove ljubezenske tematike predstavlja materinska ljubezen. V črticah *Na sveti post* in *Pozabljena* se ljubezen odpira v najglobljo, skoraj arhetipsko obliko: v ljubezen matere, ki živi za druge in se brez ostanka razdaja. Mati, ki v črtici *Na sveti post* na poti domov, ko sredi božične noči otrokom nosi skromna darila, umre v snegu, je ena najbolj ganljivih, živih in pretresljivih podob slovenske pripovedne tradicije. Otroci, ki zaman sedijo pri oknu in čakajo na njeno vrnitev, predstavljajo prizor, ki presega literarni opis – Meškova črtica postane simbol sveta, v katerem ljubezen ne izgine, temveč se prelije v bolečino spomina. Tudi črtica *Pozabljena* s podobo starke, ki umira sama v leseni bajti, nosi v sebi srhljivo lepoto: njena ljubezen, ki se je vse življenje darovala, se v starosti razblini v tiho molitev za tiste, ki jih ni ob njej.

Kljub tragičnim razpletom se Meškova proza ne ustavi v trpljenju. Ljubezen je pri njem tudi prostor upanja in notranje preobrazbe. V odsotnosti izpolnitve se rojeva čisto hrepenenje; v odpovedi se utrjuje moralna drža; v tišini se vzpostavlja duhovna bližina. Ljubezen ni poraz, temveč način, kako človek ohrani svojo človeškost.

V tem tistem iskanju je Meško soroden Cankarju, a nikoli odvisen od njega. Oba stojita na robu med *erosom* in žrtvijo, med željo in poklicanostjo, oba poznata darovanjsko razsežnost ljubezni – Cankar jo izpoveduje iz izkušnje sinovstva in socialne občutljivosti, Meško pa iz izkušnje duhovnika in pastirja v stiku z ljudmi in njihovimi bolečinami. Njegova obravnava ljubezni vstopa v občutljivo stičišče slovenske moderne in katoliške pripovedne tradicije. Meško govori iz življenja duhovnika, kjer je ljubezen nenehno soočanje z mejo, s krhkostjo in presežnostjo. Ravno zaradi te notranje dvojnosti so njegovi ženski liki izrisani iz izjemno močjo: ranjeni, čisti, strastni in trpeči, kakor bi nosili v sebi celotno napetost med *erosom* in darovanjsko ljubeznijo. In prav zato njegovi materinski liki ostajajo nepozabni:

uvrščajo se med tihe vrhunce slovenske prozne empatije – in med drobne, a močne odseve ljubezni, ki se daruje do konca.

6. Tretji tematski sklop: osebna in kulturna dediščina

Tretje tematsko področje zbornika predstavlja Meškovo osebno in kulturno dediščino: njegovo dopisovanje, povezave z rodno, spomin nanj v muzejskih zbirkah in dediščino, ki se ohranja v pokrajini, kjer je živel in deloval. Ta del zbornika nas opominja, da pisatelj ni le avtor knjig, ampak tudi človek konkretnega prostora, odnosov in zgodovinskega trenutka. Meškova zapuščina ni zaprta v knjižnicah – še vedno živi v krajih, med ljudmi, v spominih in muzejskih predstavah.

V ta tematski sklop se prepričljivo umešča prispevek gospe Ane Perović, učiteljice slovenskega in angleškega jezika na Osnovni šoli bratov Polančičev v Mariboru, o meščanski oblačilni modi v romanu *Kam plovemo?*. Avtorica pokaže, da Meško z izbrusenimi in natančnimi opisi oblačil ne ustvarja le modnega prizorišča svojega časa, temveč oblikuje celoten meščanski svet – njegove vrednote, ambicije in notranje razpoke. Obleka je v njegovem pripovednem prostoru več kot zgolj okras: je namreč znak razreda, spolne vloge, ekonomske odvisnosti in telesnosti, ki jo meščanska kultura razume kot privilegij in past obenem.

Meško razbija razširjeni stereotip, da je moda izključno domena žensk. V njegovem romanu se skozi obleko in videz razkrivajo tudi moški liki: v natančno krojeni obleki, skrbno izbranim telovniku, z negovano pričesko in drobnimi modnimi dodatki, ki odsevajo bodisi njihovo družbeno samozavest bodisi njihovo praznino. Meščanska eleganca tako lahko postane krinka, zagrinjalo, pod katero se skrivajo moralna omahljivost, dvoličnost in plehkost buržoazije. Skozi oblačilni videz pisatelj razkriva, kako velik je razmik med idealizirano podobo »višjih slojev« in njihovo dejansko etično podobo. S tem se Meškov roman razpira kot dragocen vir kulturne zgodovine: kot besedilni arhiv, v katerem se ohranja vizualni, družbeni in moralni svet preloma 19. in 20. stoletja.

Prispevek gospe Renate Debeljak, učiteljice slovenskega jezika na Osnovni šoli Olge Meglič na Ptuj, o vrednotah v mladinski prozi Franca Ksaverja Meška razkriva, kako Meškove črtice in novele iz cikla *Mladim srcem* mlade bralce vzgajajo z jasno izrisanimi krščanskimi vrednotami – poštenostjo, zvestobo, sočutjem, odgovornostjo in notranjim kesanjem. V teh pripovedih otroci odraščajo ob izkušnjah prijateljstva, revščine, nasilja, krivde in odpuščanja, Meško pa jim v preprostem, a izrazito etičnem pripovednem slogu ponuja prostor notranjega uvida in moralnega dozorevanja.

Izjemno pomemben je motiv matere kot varuhinje doma in nosilke vere: njena ljubezen je skoraj sinonim za raj, ki ga otrok z njeno smrtjo izgubi ali pa ga v njenem objemu na novo najde. Materinska skrb tako postane osrednja prisposodba otrokove varnosti, duhovnega zavetja in hrepenenja po čistosti srca.

Meško realistično povest spretno prepleta z legendami, basnami in svetopisem-

skimi motivi. Molitve, prisposode in ljudsko izročilo služijo kot pripovedni most med vsakdanjim življenjem in presežnostjo – otroka hkrati opozarjajo, ga kdaj plašijo in obenem učijo razlikovanja med dobrim in zlim. Krščanski nauki pri Mešku niso moralizem, temveč gonilna sila dogajanja, ki razodeva posledice človeških dejanj in kaže na možnost kesanja ter duhovne preobrazbe. S tem se Meškova mladinska proza razodeva kot čustveno in duhovno bogata literatura, ki otrokom razkriva resnico o trpljenju in nepopolnosti, a hkrati vztraja v upanju, dobroti in zmožnosti notranje rasti – vrednotah, ki ostajajo žive in aktualne tudi danes.

Prispevek gospoda Matije Štumbergerja iz Knjižnice Ksaverja Meška Slovenj Gradec kaže, da je bil Franc Ksaver Meško v prvi polovici 20. stoletja eden najbolj branih in prevajanih slovenskih pisateljev, pionir mladinske proze ter cenjen duhovnik in pisatelj, danes pa pogosto živi predvsem v spominu Koroške in Prlekije, manj pa v širšem literarnem prostoru. Na podlagi Cankarjeve *Bele krizanteme*, Smrekarjeve karikature ter bogate pisemske korespondence z uglednimi sodobniki, kot sta mdr. Fran Saleški Finžgar in France Bevk, avtor orisuje, kako je bil Meško v svojem času postavljen ob bok ‚velikim‘ in je kot mentor, sogovornik ter uredniški svetovalec odločilno vplival na razvoj slovenske mladinske in pripovedne proze. Štumberger poudarja, da se Meškove teme – ljubezen do domovine, krščanska etika, skrb za malega človeka in narodno zavest – porajajo iz dramatičnega zgodovinskega ozadja plebiscita, nacionalnih napetosti in vojn, zato njihova navidezna čustvena ‚mehkoba‘ skriva tudi etični pogum in tih, a trden odpor proti razčlovečenju. V interpretaciji poznejše recepcije pokaže, kako so povojne kulturne politike, drugačna estetska merila, postopno izginjanje iz obveznega šolskega čtiva in Meškova osebna skromnost privedli do tega, da njegova dela niso (bila) več v ospredju, čeprav ostajajo jezikovno bogata, pripovedno prepoznavna in za zgodovino slovenske literature gotovo pomembna. Avtor se spoštljivo zavzema za ponovno branje Meškovega opusa in za njegovo umestitev v živ dialog z današnjim časom, saj se v njegovih besedilih prepletata literarna lepota in etični spomin, ki ga sodobna kultura nujno potrebuje.

Prispevek gospe Nevenke Korpič iz Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož z občutljivo natančnostjo razgrinja del korespondence Franca Ksaverja Meška s sorodniki v rodni Prlekiji in pokaže, kako globoko so ga tam cenili kot duhovnika, pisatelja in človeka mehke, zanesljive bližine. Čeprav se po odhodu na študij ni več vrnil domov, je Prlekijo nosil v srcu kot prostor hrepenenja in identitete – to se odraža v petnajstih ohranjenih pismih, prav toliko razglednicah in desetih posvetilih, ki jih avtorica osvetljuje kot redko pričevanje o njegovem intimnem svetu.

Iz pisem Maksu, Erni in otrokom se Meško razkriva kot sorodnik, ki skrbno spremlja vsakdan domačih – letino, vreme, bolezen, otroke, vinograd, praznike –, ob tem pa deli materialno pomoč, nasvete in duhovno spodbudo. Razglednice z Uršlje gore, velikonočne in božične voščilnice, posvetila v knjigah pričajo o njegovi preprostosti, skromnosti in zvestobi družinskim vezem. V poznejših letih, ko mu odpoveduje vid, se v pismih krepijo tudi motivi minljivosti, vendar njegova beseda ostane prežeta s hvaležnostjo, vero in skrbjo za domače.

Avtorica zaokroži, da Meškova pisma niso le drobci iz njegovega zasebnega življenja, temveč dragocen dokument o njegovi osebnosti, globoki navezanosti na Prlekijo in tistem humanizmu, ki prežema tudi njegov literarni opus.

Prispevek gospe Aleksandre Čas iz Koroškega pokrajinskega muzeja v Slovenj Gradcu razgrinja, kako pomembno vlogo ima Koroški pokrajinski muzej pri varovanju materialne in duhovne dediščine Franca Ksaverja Meška. Spominska soba, ki jo je že leto po pisateljevi smrti uredil župnik in zbiratelj Jakob Soklič, ni zgolj muzejska postavitve, temveč skrbno ohranjen **prostor spomina**, v katerem se prepletata Meškova življenjska pot in stoletna zgodovina Mislinjske doline.

Avtorica prikazuje, kako se je soba skozi desetletja večkrat preoblikovala – od prvotne ureditve v župnišču, prek posodobitve v jubilejnem letu 2004, do selitve v muzejske prostore leta 2013 –, vendar je njen značaj ostajal nespremenjen: ambientalen, intimen, prežet z avtentičnimi predmeti iz pisateljevega vsakdana. Pisalna miza, surka, sprehajalna palica, odlikovanja, rokopisi in osebni predmeti Meška razkrivajo kot duhovnika, literata in narodnega delavca, ki je pomembno sooblikoval kulturni utrip Koroške.

Med najdragocenejšimi muzealijami izstopata **dve posmrtni maski**, katerih avtorstvo je bilo dolgo nepojasnjeno. Z novimi arhivskimi viri je bilo leta 2024 mogoče natančneje določiti, da je eno izdelal srbski kipar Rade Nikolić, drugo pa slovenski kipar Slavko Tihec, kar pomeni pomemben korak v razumevanju Meškove likovne recepcije.

Prispevek torej poudarja dvojno dediščino: **Sokličevo zbirateljsko vizijo**, ki je prva zaslužna za ohranitev Meškove zapuščine, in **muzeološko strokovnost**, ki danes omogoča njeno trajno dostopnost. Spominska soba tako ostaja živi most med Meškovim življenjem, njegovo literarno ustvarjalnostjo in skupnostjo, ki spomin nanj še naprej neguje.

7. Uredniško delo in zahvale

S kolegico prof. dr. Jožico Čeh Steger sva kot urednici želeli, da zbornik deluje pregledno, strokovno, obenem pa dostopno. Urejanje besedil je zahtevalo veliko usklajevanja, prebiranja, preverjanja virov in konceptualne jasnosti. Zavedali sva se odgovornosti – da mora biti knjiga znanstveno zanesljiva, a obenem taka, da nagovori tudi širšo slovensko javnost in ji omogoči, da Meška spozna in razume v novi luči. Posebej želim izraziti spoštovanje tudi recenzentkama izr. prof. dr. Blanki Bošnjak, izredni prof. za slovensko književnost na FF UM, in prof. dr. Dragici Haramija, redni profesorici na Pedagoški in Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru – s premišljenim bralnim pogledom, z natančnimi opombami in s skrbjo za znanstveno doslednost sta bistveno pripomogli h kakovosti monografije.

8. Sklep: Meškova dediščina kot skupni spomin

Današnji dogodek je več kot le sklepno poglavje uredniškega procesa. Je izraz spoštovanja do avtorja, ki je znal s preprostimi sredstvi izraziti globoke človeške razsežnosti; je nadaljevanje Meškovega leta 2024, ki nas je povežalo od Prlekije do Koroške, po vsej slovenski deželi, pa tudi onstran nje – in je povabilo, naj njegovo delo znova odkrijemo kot del našega skupnega kulturnega spomina. Naj bo ta zbornik most med preteklim in prihodnjim branjem Meška ter spodbuda, da njegovo delo ostane živo tudi v času, ki vse prehitro pozablja na tihe, a pomembne glasove naše literature.

Iskrena hvala za pozornost.

Irena Avsenik Nabergoj